

Kopi fra DBC Webarkiv

Kopi af:

KulturMiljø-metoden : udpegning og afgrænsning af
kulturmiljøer i planlægningen

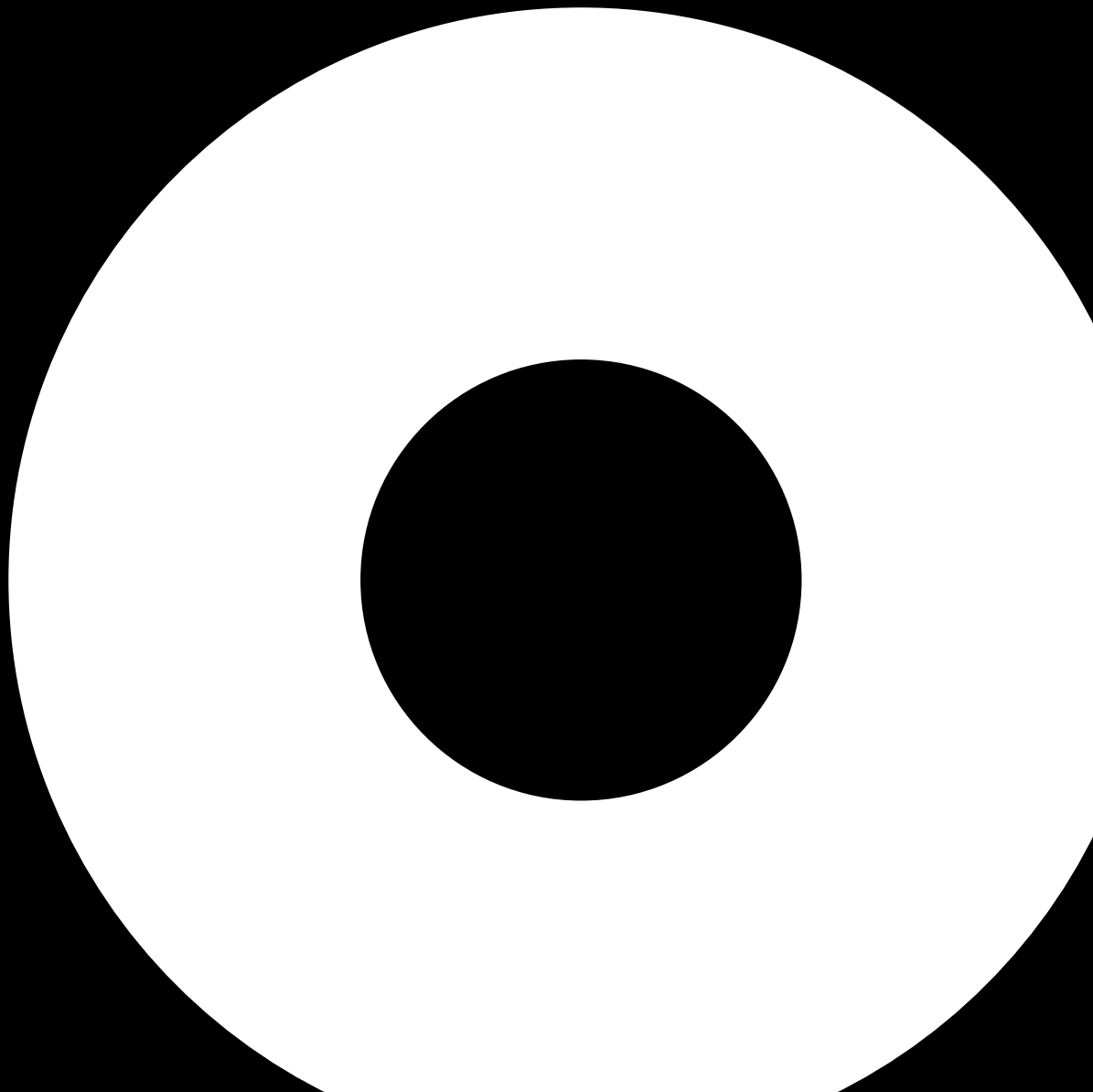
Dette materiale er lagret i henhold til aftale mellem DBC og udgiveren.

www.dbc.dk

e-mail: dbc@dbc.dk

KulturMiljø-metoden

Udpegning og afgrænsning af kulturmiljøer i planlægningen

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Baggrund	6
Planloven og kommuneplanlægning	6
KulturMiljø-metoden i kommuneplanlægningen	6
Udpegning af kulturmiljøer – et strategisk redskab	7
Kulturmiljøbegrebet	8
Definition af et kulturmiljø	9
Kapitel 1	
Introduktion til KulturMiljø-metoden	11
Tidsforbrug og ressourcer	13
Miljøets bærende fortælling	13
De bevidste til- og fravalg	14
Kapitel 2	
Kom i gang med KulturMiljø-metoden	19
Metodens arbejdsgang	20
Kommissorium	22
Fleksibilitet i arbejdsgruppen	22
Igangsættelse af arbejdet	22
Kulturmiljøskemaets faglige grundlag	22
Kapitel 3	
Arbejdsprocesserne omkring kulturmiljøer	25
Fase A. Forundersøgelse	26
Fase B. Feltarbejde	26
Fase C. Konklusion	27
Kulturmiljøets kvaliteter	27
Analyse af miljøet – prioriteringskriterier	28
Konklusion omkring kulturmiljøets værdi og udpegning	29
Afgrænsningen af kulturmiljøet	30
To principper for afgrænsning	31
Anbefalinger	35
Implementering af kulturmiljøet til kommuneplan	35
Kapitel 4	
Eksempler på afgrænsninger af kulturmiljøer	37
Kulturmiljø <i>med</i> omgivelser – administrativ afgrænsning	39
Kulturmiljøer <i>uden</i> omgivelser – tæt afgrænsning efter funktion	39
Litteratur	46
Noter	46

Kolofon

KulturMiljø-metoden.

Udpejning og afgrænsning af kulturmiljøer i planlægningen

Udgivet med støtte fra Slots- og Kulturstyrelsen, Esbjerg Kommune og Sydvestjyske Museer, 2018

Forlaget Liljebjerget

Forfattere: Museumsinspektør Mette Slyngborg, Sydvestjyske Museer
Arkitekt Anette Gori, Esbjerg Kommune

Layout: Kirk & Kløgt

Tryk:

Produceret på svanemærket og FSC-certificeret papir

ISBN: 978-87-89827-69-8

Copyright: Forlaget Liljebjerget og Sydvestjyske Museer.

MIX
Papir fra
ansvarlige kilder
FSC® C134689

Forord

Ifølge planloven¹ skal kommuneplanen indeholde retningslinjer for „sikring af kulturhistoriske bevaringsværdier, herunder beliggenheden af værdifulde kulturmiljøer og andre væsentlige kulturhistoriske bevaringsværdier“. Kommunerne i Danmark skal med andre ord udpege kulturmiljøer i deres kommuneplan.

Sammen med Esbjerg Kommune søgte og opnåede Sydvestjyske Museer i 2013 midler fra den daværende Kulturstyrelse til at realisere udviklingsprojektet „Kulturhistorisk Planlægning – udvikling af tværfaglig metode og samarbejdsmodel mellem museer og kommuner“ med fokus på

- Tværfaglig samarbejdsform med Esbjerg Kommune
- Praksistilgang til metodeudvikling i forhold til SAVE og KIP
- Gennemgang af kendte og ukendte kulturhistoriske helheder i hele kommunen, herunder kulturmiljøer og historiske landskaber
- Implementering af projektets resultater i kommuneplanen til fremtidig sikring/prioritering i planlægningen
- Evaluering af metode, arbejdsform og resultater
- Beskrivelse af best practice i form af en manual i håndbogsform
- Vidensdeling med andre museer og kommuner.

Målene var at finde en funktionel model for tværfagligt samarbejde mellem kommune og museum, at udvikle metoder og brugbare værktøjer til arbejdet med kulturmiljøer, der var lige til at gå til, og endelig at få resultaterne udbredt til andre kommuner og museer i Danmark. Samarbejdet resulterede i udviklingen af en metode, KulturMiljø-metoden, som er blevet skabt på baggrund af praksis ved afprøvning på 80 kulturmiljøer i Esbjerg Kommune. KulturMiljø-metoden er udviklet til vurdering, værdisætning, udpegning og afgrænsning af kulturmiljøer i kommuneplanen ud fra et fagligt og transparent grundlag.

Arbejdet med udvikling af metoden blev afsluttet i 2015, og året efter blev resultaterne offentliggjort ved et seminar i Ribe for kommuner og museer i Danmark. Efter udviklingen af metoden har Slots- og Kulturstyrelsen yttret ønske om, at metoden blev offentliggjort og publiceret til landets kommuner og museer, som en metode anvendelig til udpegning af kulturmiljøer i kommunernes planlægning. I denne publikation er der redegjort for det metodiske grundlag, de tanker og det historiesyn, der ligger bag metoden. Samtidig er den praktiske del beskrevet; denne består af forundersøgelse, besigtigelse, konklusion og afgrænsning af et kulturmiljø omsat i et kulturmiljøskema. Målet med publikationen har været at formidle en metode, der er operationel og klar til brug i kommunerne. Oprindeligt valgte man i projektet at fokusere på udpegning af kulturmiljøer i det åbne land, men metoden viste sig brugbar til alle typer kulturmiljøer, også kulturmiljøer i byerne.

Samarbejdet mellem museum og kommune var samtidig en foreløbig kulmination på flere års samarbejde i netværket Kulturhistorie og Planlægning (KoP). Det består af repræsentanter for de myndigheder, som arbejder med kulturarv og planlægning i Vadehavsområdet, dvs. museer (Sydvestjyske Museer, Museum Sønderjylland, VardeMuseerne), kommuner (Esbjerg, Varde, Tønder, Fanø), Nationalpark Vadehavet og staten (Slots- og Kulturstyrelsen og tidligere Naturstyrelsen).

Baggrund

På landsplan samarbejder kommuner og museer med forskellige tilgange til kulturarv og planlægning. Efter introduktionen af KIP-metoden (Kulturhistorien i Planlægningen) i slutningen af 1990'erne² har flere museer deltaget i udpegningen af kulturmiljøer i deres ansvarsområde i samarbejde med amterne og senere med kommunerne. Der er metodefrihed i Danmark, og kommuner har udviklet egne måder at udpege kulturmiljøer på, enten i samarbejde med museer eller uden museal bistand, oftest med udgangspunkt i SAVE- (Survey of Architectural Values in the Environment) eller KIP-metoden.

Metoderne har dog alle manglet en metodisk tilgang til den fysiske afgrænsning af kulturmiljøer – en afgrænsning som netop er forudsætningen for implementering af kulturmiljøer i kommuneplanen. I KulturMiljø-metoden er der udviklet principper og redskaber til afgrænsning af kulturmiljøer baseret dels på hensynet til det politisk-administrative krav om præcis afgrænsning på kort og dels baseret på den valgte bærende fortælling, som kulturmiljøet repræsenterer.

Planloven og kommuneplanlægning

Planloven³ angiver udpegningen af værdifulde kulturmiljøer som et redskab i planlægningen. Det, der før var en amtslig opgave, blev i forbindelse med kommunesammenlægningen i 2007 til en kommunal opgave.

Kulturmiljøer er mere end bare en enkelt bygning eller et anlæg. Et miljø har også omgivelser, der sammen med bygninger eller anlæg udgør en samlet helhed. Eksempler er herregården med park og jorder, et middelalderligt bykvarter, et sluseanlæg med dige eller en planlagt bebyggelsesplan, som er med til at skabe en samlet helstøbt og værdifuld kulturhistorisk fortælling om kulturmiljøet og dets forudsætninger.

Kommuneplanens vigtigste værktøj er den fysiske afgrænsning på kort. Afgrænsningen har til formål at sikre de bedst mulige løsninger for flest mulige. En reel afvejning af, hvor en afgrænsning skal lægges, forudsætter tilstrækkelige og så vidt muligt objektive data. Afgrænsningen skal kunne legitimeres politisk, og derfor er ens og pragmatiske principper for afgrænsning en forudsætning både for godkendelse af afgrænsningen og for den senere formidling af denne. Kommuneplanlægning handler om at afveje interesser. Afvejningen er fx aktuel, når interesser i vækst/udvikling står i modsætning til eller understøtter interesser i bevaring/beskyttelse.

Kulturmiljøer og kulturhistoriske helheder er ikke statiske, men under konstant forandring. Derfor bør udpegninger af kulturmiljøer løbende opdateres.

KulturMiljø-metoden i kommuneplanlægningen

For at sikre kulturmiljøerne i kommuneplanlægningen var ønsket at udvikle en metode, der hviler på et sagligt og fagligt grundlag, således at udpegning og den valgte fysiske afgrænsning af et kulturmiljø kan legitimeres ud fra forud definerede kriterier og principper og vidensbaseret fakta.

Afgrænsningskriterierne i KulturMiljø-metoden tager udgangspunkt i kulturhistoriske temaer, bebyggelsesstruktur, bevaringsværdier og de kulturhistoriske elementer og strukturer i landskabet, og de hviler således på en tværfaglig kulturhistorisk, arkitektonisk og planlægningsmæssig tilgang til miljøerne.

Til arbejdet med et kulturmiljø er der udarbejdet et kulturmiljøskema der også rummer afgrænsningsvalg og konklusion. Med inspiration fra udvalgte dele af SAVE og KIP-metoderne er KulturMiljø-metoden en videreudvikling og kvalificering af den metodiske tilgang til arbejdet med kulturmiljøer, hvor registrering, vurdering og udpegning sammen med en nyudviklet metode til at afgrænse kulturmiljøerne sikrer, at de kan implementeres i den kommunale planlægning. Ud fra disse forudsætninger tilbyder KulturMiljø-metoden en funktionel tilgang til kulturmiljøer baseret på at løse det administrative-politiske krav om en afgrænsning, hvor de fysiske strukturer i landskabet afgrænses efter en bærende kulturhistorisk fortælling.

Udpegning af kulturmiljøer – et strategisk redskab

Udpegning af kulturmiljøer i KulturMiljø-metoden er baseret på kulturhistorisk repræsentative og bevaringsværdige helheder samt på stedernes sårbarheder og potentialer i forhold til planlægningen og fremtidig udvikling.

Metoden til udpegning af kulturmiljøer er designet til vurdering, udpegning og afgrænsning af kulturmiljøer til implementering i kommuneplanen og til at levere et kvalificeret data- og administrationsgrundlag til den daglige sagsbehandling. Udpegningen af kulturmiljøer kan anvendes til strategisk udvikling af kommunen, når man vurderer bevaringsværdige strukturer og helheder og også giver anvisninger til udvikling af miljøerne i planlægningen, således at en fremtidig udvikling kan understøtte miljøet og dets fortælling.

Redskaberne er registreringer og analyser af det enkelte miljø og anvisninger af, hvad der bør tages hensyn til i planlægningen, fx hvilke miljøer er sårbare over for ny bebyggelse? Hvilke miljøer kan udvikles i respekt for bevaringsværdierne? Og hvor kan der foreslås områder i tilknytning til kulturmiljøet, hvor ny bebyggelse kan opføres uden at svække det eksisterende miljøes bevaringsværdier? Konklusionerne tager udgangspunkt i analysen af det enkelte kulturmiljøes bærende fortællinger, strukturer og bevaringsværdier, herunder iboende sårbarheder i forhold til fremtidig planlægning i miljøet.

KulturMiljø-metoden kan anvendes til alle typer kulturmiljøer. Metoden tager udgangspunkt i både helheder i det åbne land, fx landsbyer, spredte bebyggelser, anlæg og stationsbyer og i kulturmiljøer i byer.

Med afsæt i solid viden og analyse af kulturmiljøerne og deres sårbarheder og muligheder tilbyder KulturMiljø-metoden et vidensgrundlag om det enkelte kulturmiljø til den fremtidige planlægning. Et oplyst grundlag er forudsætningen for at træffe kvalificerede politiske beslutninger både i forhold til bevaring og i forhold til en ønsket udvikling af bosætning, erhverv, turisme, uddannelse og kulturliv.

Kulturmiljøbegrebet

I de seneste års debatter om kulturmiljøer har definitionen af selve begrebet kulturmiljø været et centralt emne i krydsfeltet mellem etnologisk forskning og politisk forvaltning.

I spændingsfeltet mellem planlægning og bevaring fremtræder to tilgange til kulturmiljøbegrebet – et essentialistisk og et konstruktivistisk⁴ syn på kulturmiljøerne og måden at anskue og udpege dem på.

Spørgsmålet er om et miljø i sig selv kan anskues (blot) som en registrerbar fysisk helhed eller om den helhed, man udpeger, er en konstruktion båret af de fortællinger, dvs. de måder man ser og opfatter helheden på. For at kunne vælge tilgang er det vigtigt at være sig bevidst om, hvad kulturmiljøudpegninger skal bruges til. KulturMiljø-metodens tilgang til kulturmiljøer er i udgangspunktet konstruktivistisk. I tilgangen til kulturmiljøerne tager vi udgangspunkt i begrebet Heritage – altså kulturarv – som retter sig mod nutiden⁵. Det handler om hvad vi har af viden og hvad vi ser når vi besigtiger miljøerne – og hvordan det kan anvendes i en nutidig planlægning.

Det er i denne sammenhæng væsentligt at italesætte kravet om operationalitet i forhold til den kommunale forvaltning af kulturmiljøer. Det har i det foreliggende arbejde været målet netop at operationalisere kulturmiljøbegrebet, da formålet med udpegningen var den fysiske planlægning med blik på både bevaring og fremtidig udvikling af miljøerne.

Kulturmiljøer er ikke statiske men levende størrelser, der i nogle sammenhænge både kan beskyttes og samtidig rummer potentialer til udvikling i respekt for de bevaringsværdige strukturer og helheder, som miljøet rummer. I denne sammenhæng har opgaven været at udvikle en metode, der er anvendelig i en administrativ politisk styret sammenhæng. Det særligt udvalgte forudsætter selvsagt en geografisk afgrænsning. Selv om det ifølge flere eksperter bl.a. tidligere specialkonsulent i Slots- og Kulturstyrelsen, Eske Wohlfart⁶, ikke lader sig gøre med en præcis fysisk afgrænsning af kulturmiljøer, har vi givet vores bud på en metode hertil. Ved at foreslå principper for afgrænsningen, der tager udgangspunkt i kulturmiljøets overordnede fortælling, kan man operationalisere kulturmiljøerne og deres afgrænsning i planlægningssammenhæng. Vel vidende at en valgt overordnet fortælling altid er en konstruktion foretaget af de deltagende aktører, da et kulturmiljø ofte består af flere fortællinger, og dets værdi også er afhængig af hvem, der vurderer det, og hvornår i tiden, det vurderes.

I forhold til brugen af værdisætning skriver Erling Porsmose⁷, at en stor del af den værdi, der kan tillægges et kulturmiljø, er baseret på viden. Det er også vores erfaring efter arbejdet med 80 kulturmiljøer i Esbjerg Kommune: Et miljø kan kun erkendes og tolkes som en helhed, hvis man har indsigt i dets historie og dets strukturer – og en efterfølgende værdisætning kan kun foretages ud fra et fagligt vidensgrundlag.

Den værdisætning, som KulturMiljø-metoden anvender, tager udgangspunkt i KIP's prioriteringskriterier, som har afsæt i kulturhistoriske, identitetsmæssige, fortælle-mæssige og arkitektoniske tilgange, som korresponderer med tre af de fire kategorier for værdisætning, som Erling Porsmose nævner⁸; nemlig reliktværdi, fortælle-værdi, æstetisk værdi og biotopværdi. Ved at tage udgangspunkt i KIP's

prioriteringskriterier sikres det, at kulturmiljøerne vurderes ud fra en overordnet faglig og vidensbaseret værdisætning. Værdisætningen bliver hermed brugt som et redskab til at differentiere og prioritere de forskellige miljøer i den fysiske planlægning.

I KulturMiljø-metoden tages udgangspunkt i de tre første værdier som Erling Porsmose nævner, idet den faglige tilgang er baseret på kulturhistorie og arkitektur, da formålet er implementering af kulturmiljøer i den fysiske planlægning.

Kulturmiljøer er med andre ord altid konstruerede, og derfor skal præmisserne for afgrænsningen ligge klar og begrundes ved udpegningen og afgrænsningen af et givent miljø.

Derfor må man ud fra det tilgængelige vidensgrundlag vælge hvilken fortælling, der ved sin visuelle fremtræden er mest markant i de tilbageværende levn, og hvilke fortællinger man vurderer som repræsentative eksempler i en given kommune. En væsentlig del af udpegningen består i en faglig legitimering/argumentation for udpegningen, værdisætningen og valg af den fortælling, der gør sig gældende. Det betyder med andre ord, at enhver udpegning af et kulturmiljø er præget af den samtid, de er blevet udpeget i, og den faglige tilgang som udpegningen er begrundet i. Som Mette Guldberg skriver: „Det er en illusion, at der findes objektive og endelige definitioner på kulturmiljøer. De dannes ud fra den problemstilling, man ønsker at belyse, eller det mål man har med opgaven“⁹.

Definition af et kulturmiljø

Et kulturmiljø defineres som et geografisk afgrænset område, der afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling, og formålet er at sikre et bredt og repræsentativt udsnit af denne udviklingshistorie¹⁰.

KulturMiljø-metoden har taget udgangspunkt i denne vide definition, hvorved et kulturmiljø kan defineres ud fra tre tilgange til afgrænsning

- En geografisk afgrænsning
- En afgrænsning, der fokuserer på den samfundsmæssige udvikling, dvs. kulturmiljøets fortælling som tema (fx en landsby) eller en epoke (fx andelstiden) og udvikling (fx fra land til forstad)
- En afgrænsning ud fra den fysiske fremtræden, dvs. at kulturmiljøet er synligt.

” **Et kulturmiljø er et geografisk afgrænset område, der ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling**“

Geografisk afgrænsning

Fortælling(er)

Fysisk fremtræden, synlighed

Introduktion til KulturMiljø-metoden

Tidsforbrug og ressourcer
Miljøets bærende fortælling
De bevidste til- og fravalg

Introduktion til KulturMiljø-metoden

KulturMiljø-metodens faglige grundlag står på tre ben

- Kulturhistorie
- Arkitektur
- Planlægning.

Der er taget udgangspunkt i udvalgte dele af SAVE- og KIP-metoderne og til dels landskabskaraktermetoden (LKM). Fra SAVE (Survey of Architectural Values in the Environment) er der taget udgangspunkt i den del af metoden, der omhandler registrering og analyse af bebyggede strukturer, dvs. enkeltbygninger er udeladt. Fra KIP (Kulturhistorien i planlægningen, 1998) er anvendt tematiske og typologiske begreber, prioriteringskriterier samt den kulturhistoriske beskrivelse. Med brug af både SAVE og KIP kunne disse metoder dække beskrivelser af kulturmiljøets rumlige og visuelle fremtoning i landskabet. For at kunne anvende kulturmiljøarbejdet til implementering i kommuneplanen, er der endvidere udviklet to overordnede afgrænsningsprincipper, der danner grundlag for en fysisk afgrænsning af kulturmiljøet, se senere.

Metoden består af tre faser i håndteringen af et kulturmiljø:

A. Forundersøgelse

B. Feltarbejde – analyse, registrering og foreløbig afgrænsning

C. Konklusion – vurdering, værdisætning, udpegning og afgrænsning.

Alle faserne er integreret i et samlet skema til brug for arbejdet med det enkelte kulturmiljø.

KulturMiljø-metoden tilbyder et brugbart og gennemprøvet værktøj til, hvordan samarbejde omkring udpegning af kulturmiljøer mellem kommune og museum kan foregå og peger på god praksis. Processen udføres som et tværfagligt samarbejdsprojekt, hvor forberedelse, feltarbejde, opfølgning og konklusioner foregår i ligeværdigt samarbejde mellem fagområderne arkitektur, kulturhistorie og planlægning.

Ud over værktøjer til registrering, vurdering og afgrænsning tager metoden udgangspunkt i det vigtige feltarbejde, hvor repræsentanter fra kommune og museum deltager. Feltarbejde er en væsentlig del af udvælgelsesprocessen, da man ved besøg i det enkelte miljø sikrer en kvalificeret vurdering af det sted, man undersøger – kvaliteter som oplevelses- og fortælle værdi, æstetisk værdi og helheders placering i landskabet, herunder ind- og udkig og barrierer, der tilsammen skaber en opfattelse og et grundlag for en eventuel udpegning.

Via feltarbejdets besigtigelse sikres et fagligt og sagligt fundament samt et fælles ejerskab blandt aktørerne til udpegningen af kulturmiljøerne til kommuneplanen.

Tværfaglighed og medejerskab er ikke mindst væsentlige, når arbejdet skal legitimeres og formidles både i den enkelte planafdeling, på det politiske niveau og i forhold til borgerne. Samarbejdet mellem kommune og museum bidrager endvidere til, at de kulturhistoriske interesser i planlægningen bliver implementeret og formidlet, og at der sker en vidensdeling, hvorved tværfagligheden kvalificerer udpegningerne.

I KulturMiljø-metoden indgår en prioritering af kulturmiljøer, hvor nogle kulturmiljøer er mere helstøbte end andre – og hermed giver analysen af kulturmiljøer mulighed for prioritering i den fremtidige planlægning og sagsbehandling.

Tidsforbrug og ressourcer

En grundig analyse af et miljø er nødvendig for at kunne legitimere en udpegnings fagligt, og det tager tid. Vi har bestræbt os på at effektivisere arbejdsprocessen til en kort proces med forskellige aktører:

- Forundersøgelse: 1 dags arbejde pr. miljø for hhv. museet og kommunen
- Feltarbejde: 1,5 time pr. miljø. Med deltagelse af museum og kommune, fra 2 deltagere til flere
- Konklusion, vurdering, og afgrænsning: 1 times møde – med de inddragede deltagere.

Den effektive arbejdstid til håndteringen af ét kulturmiljø er således 1 dag + 2–3 timer for både museets og kommunens vedkommende. Arbejdet med de første kulturmiljøer, man arbejder med, vil dog tage lidt længere tid, indtil man er fortrolig med metoden. Man kan herefter vurdere hvor mange personer, der løbende deltager i projektet, og afsætte de fornødne ressourcer til arbejdet.

Derudover sættes tid af til kommunens planlægning og ledelse af arbejdet. Efterfølgende skal der i kommunen afsættes ressourcer til implementering i kommuneplanen.

Miljøets bærende fortælling

Planloven¹¹ angiver udpegnings af værdifulde kulturmiljøer som et redskab i planlægningen. I arbejdet med udviklingen af metoden til udpegnings af værdifulde kulturmiljøer har det vist sig, måske ikke overraskende, at udpegnings af kulturmiljøer forudsætter viden om det enkelte miljø. Denne viden skaber den nødvendige forståelses- og fortolkningsramme når man oplever miljøet på en besigtigelse. Pointen er, at man ikke kan springe over, hvor gærdet er lavest – for uden viden, intet grundlag for udpegnings af et miljø. For hvad er det man udpeger – og hvorfor? Da ethvert kulturmiljø er en konstruktion, er det en del af metodens forudsætning, at den indsamlede viden er grundlaget for legitimerings af den valgte overordnede fortælling, der definerer udpegnings og afgrænsnings.

Udpegnings af kulturmiljøer er et vigtigt redskab i planlægningen for politikerne, hvor man ved at udvælge temaer, fortællinger og værdier tildeler et miljø en bestemt fortolkningsramme. Det bør derfor være et krav i arbejdet med kulturmiljøer, at man beskriver, hvorfor et kulturmiljø udpeges og ud fra hvilke forudsætninger.

I KulturMiljø-metoden tolker vi kulturmiljøer ud fra én eller flere fortællinger, som ud fra en kulturhistorisk baggrundsviden kan erkendes og er synlige som en helhed. Når den fortælling, der vælges som dominerende for et kulturmiljø er synlig enten i en by eller i et landskab er det denne fortællings karakter, der er retningsgivende for, hvilken type afgrænsning man vælger. Valget af repræsentativ fortælling, udpegnung og afgrænsning skal kunne legitimeres, og denne legitimering opnås via viden om miljøet – og en metodisk ens tilgang til udpegnungen og afgrænsningen.

De bevidste til- og fravalg

Nogle screeningsmetoder inddrager kulturmiljøernes økonomiske potentialer, men disse er bevidst fravalgt som kriterier for udpegnung af miljøer, da disse fremtidige potentialer ikke er relevante som kriterier for udvælgelse i forhold til planloven. Potentialer er i høj grad udtryk for og styret af skiftende tiders meninger og politiske vurderinger båret af interesser og holdninger i stedet for evidens. Hvis man anvender antagelser i stedet for viden som udgangspunkt for udpegnung, svækkes udpegnungernes troværdighed og legitimitet også i forhold til det demokratiske princip om lige ret for alle. Målet har været, at udpegnungerne skal kunne legitimeres både overfor borgeren, sagsbehandleren og politikeren.

En fortolkning af bebyggelsesmæssige helheder som økonomiske dynamoer i kommunen hører således til i kommunens politiske og økonomiske strategier og ikke i den administrative udpegnung af kulturmiljøer på basis af bevaringsværdier og kulturhistoriske fortællinger.

Det politiske til- og fravalg bør ske efter et kulturmiljø er blevet udpeget og vurderet ud fra faglige kulturhistoriske og arkitektoniske kriterier – for så har man haft et kvalificeret oplyst vidensgrundlag at kunne træffe de politiske beslutninger ud fra.

Fokus på synlige spor og strukturer sikrer en udpegnung, som er baseret på fakta, samt en registrering af de eksisterende kulturhistoriske og æstetiske sammenhænge, som kulturmiljøerne rummer.

Ved en sådan tilgang registreres netop bevaringsværdier og sårbarheder, men også de områder, hvor fremtidig udvikling i kommunen kan ske, en registrering og vurdering der foregår ud fra et faglig grundlag med analyser og viden.

KulturMiljø-metoden er baseret på analyse og registrering af det konkrete kulturmiljø ud fra den faglige viden og de ressourcer, der er tilgængelige på kulturhistoriske museer og i kommuners planafdelinger. Den lokale viden og det lokale medejerskab er en væsentlig forudsætning for, at kulturmiljø-udpegnung forstår og accepteres lokalt og på politisk plan og således får en reel betydning i planlægningen og for det udpegede miljø. KulturMiljø-metoden baserer sig på kulturel diversitet og de kulturelle værdier i forhold til den lokale, regionale og nationale identitet. Forskellige politiske strømninger vil til enhver tid påvirke grundlaget for udpegnungen af kulturmiljøer. Derfor er det vigtigt at være sig bevidst om det legitimitetsgrundlag man anvender til udpegnungen. KulturMiljø-metodens tilgang er baseret ud fra ønsket om at skabe et fagligt og transparent grundlag.

KulturMiljø-metoden tilbyder en prioritering og niveaudeling af kulturmiljøernes samlede værdier baseret på sammenlignelige faglige analyser. Samtidig rummer metoden anbefalinger til fremtidig udvikling og bevaring af det enkelte kulturmiljø.

I KulturMiljø-metoden er der fokuseret på de overordnede fortællinger, jf. KIP-metodens udgangspunkt, der rummer fælles værdier, og som indskrives sig i repræsentative fortællinger om et områdes kulturhistoriske udvikling op til i dag. Det er således ikke kun en tilbageskuende tilgang i udpegningen, også samtids-historie med fx nyere bebyggelsesplaner kan udpeges som repræsentanter for samfundsudviklingen.

I KulturMiljø-metoden er det således valgt at udpege de kulturmiljøer, der bedst repræsenterer, fortæller og synligt manifesterer de historier, som fremtræder som repræsentative fortællinger i landskabets fysiske helheder og historiske strukturer. Flere kulturmiljøer kan være udpeget på basis af en fælles repræsentativ historie, og derfor er det nødvendigt at kunne differentiere mellem disse kulturmiljøers værdi. Brugen af flere prioriteringskriterier og en overordnet værdisætning¹² gør det muligt at skelne kvalitetsmæssigt mellem kulturmiljøer af samme type, hvor nogle er mere helstøbte repræsentanter for egnens historiske udvikling end andre. Denne værdisætning kan anvendes, når man i en fremtidig planlægning skal vægte, hvor udvikling skal realiseres i en kommune.

Kongstanken i KulturMiljø-metoden er, at bæredygtig planlægning, bevaring og udvikling er baseret på kendskab til de bevaringsværdige helheder i kommunen. Erling Porsmose beskriver det således¹³

” **Den ofte fremhævede modsætning mellem udvikling og bevaring, mellem beskyttelse og benyttelse er en falsk problemstilling. Bevaringsplanlægning er en del af fremtidsplanlægningen, hvis formål det er at sikre den historiske kontinuitet i landskabet og i samfundet ved opretholdelse af de kontinuitetselementer, der i dag forekommer os betydningsfulde“.**

En udfordring ved udpegningen af kulturmiljøer er at kunne skabe konsensus omkring hvilke faktorer, der afgør afgrænsningen af et givent kulturmiljø. I udviklingen af principper for afgrænsning i KulturMiljø-metoden har vi tilstræbt at udvikle overordnede standardiserede principper og værktøjer, som kan anvendes til afgrænsningen, så man sikrer, at afgrænsningen er foretaget ud fra samme principper, jf. lige ret for alle.

En eventuel efterfølgende politisk ændring af grænserne er således baseret på politiske interesser og ikke på de faglige principper, der bestemmer afgrænsningen.

I KulturMiljø-metoden er afgrænsningsprincipperne overordnet udledt af den fortælling, man har udvalgt som karakteristisk for et givent kulturmiljø. Derfor er forudsætningen for at kunne foretage en afgrænsning en viden om miljøets bærende fortællinger – og de fortællinger man bevidst vælger som bærende til at karakterisere miljøet.

risere miljøet. Afgrænsningen af en given helhed i et landskab skaber en ramme om miljøet og tager i KulturMiljø-metoden udgangspunkt i en kortlægning af det aktuelt synlige i miljøet, da metoden kombinerer fortælling og synlige strukturer som udgangspunktet for udpegning og afgrænsning og herved kombinerer SAVE- og KIP-tilgangen, hvor kultur- og arkitekturhistorie smeltes sammen.

KIP-metoden opdeler kulturmiljøer i forskellige tidsepoker og tematiske emner, hvilket man kan kalde en konstruktivistisk eller en funktionel tilgang til kulturmiljøer. Når den fysiske afgrænsning skal foretages, anvendes også SAVE-metodens registrering og analyse af de bebyggede strukturer for at kunne udpege de fysiske strukturer i et kulturmiljø.

Med KIP-metodens kulturhistoriske tilgang med udgangspunkt i fortællingen som den bærende for definitionen af kulturmiljøet – og SAVE-metodens analyse af bebyggede strukturer, kan den overordnede fortælling manifestere sig som en bebygget struktur med omgivelser. Herved kan fortællingen/den bebyggede struktur visuelt aflæses i landskabet som en afgrænset helhed, i KulturMiljø-metoden benævnt som en kerne med omgivelser (landskabet omkring kernen), der tilsammen udgør hele kulturmiljøet. KulturMiljø-metoden tager således udgangspunkt i en tilgang til et kulturmiljø, hvor både fortællingen og dens udtryk i form af en bebygget struktur tilsammen afgør og definerer afgrænsningen af hele kulturmiljøet.

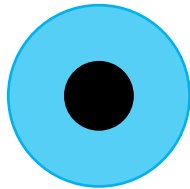
Den amerikanske kulturanthropolog Julian Steward beskrev begrebet *culturel core* i 1955. Han betegner den kulturelle kerne som de kulturtræk, der er tættest knyttet til udnyttelsen af et landskab¹⁴.

Eske Wohlfart¹⁵ skriver om Julian Stewards anvendelse af begrebet:

” **Den kulturelle kerne består således af den del af kulturen, der umiddelbart lader sig forklare som resultat af samspillet mellem landskab og menneske – det vil primært sige de forhold, der har med økonomiske aktiviteter at gøre.**

I KulturMiljø-metodens begreb „kulturmiljøets kerne“ kan vi således se en parallel til Julian Stewards begreb *culturel core*, men vi definerer denne kerne som en synlig fysisk helhed, der er en fysisk manifestering af den overordnede fortælling, dvs. som fortællingens visuelle udtryk i form af en bebygget struktur i landskabet. Omkring dette centrum, denne kerne, ligger de omgivelser, der understøtter kernens fortælling, og tilsammen udgør kerne og omgivelser den helhed, der afgrænses som et samlet kulturmiljø. Afgrænsningen defineres således af, om der til kulturmiljøets centrale fortælling naturligt hører omgivelser med eller ej. Populært sagt kan et kulturmiljø betragtes som et spejlæg, hvor blomsten er lig med miljøets kerne, og hviden udgør de omgivelser, der omkranser kernen, hvorved det samlede kulturmiljø udgør en helhed.

Den samlede fortælling bestemmes af kernens tematiske indhold og er bestemmende for, hvordan kulturmiljøet afgrænses, og dermed for kulturmiljøets størrelse. Er der fx tale om en stationsby, så består kernen af infrastruktur og bebyggelse fra stationsbyens start. Det omgivende areal er ikke en forudsætning for kulturmiljøets fortælling, og stationsbyen kan derfor afgrænses tæt på bebyggelsesstrukturen, da arealet/landskabet uden om bebyggelsen ikke udgør det kulturhistoriske grundlag for stationsbyens opståen. Stationsbyen er derimod del af en større regional og national infrastruktur, og dens placering er planlagt ud fra denne struktur. Er der derimod tale om en landsby med gårde og marker, så vil kulturmiljø-kernen (landsbyens bygninger, som udgør den bebyggede struktur) være omkranset af de marker, ejerlavet, der hører til landsbyen. På denne måde indgår dyrkningsgrundlaget som en del af kulturmiljøet som forudsætning for fortællingen om landsbyens historie.

Kulturmiljøet forstås i KulturMiljø-metoden som en kerne med omgivelser. Kernens fortælling og synlige struktur er med til at definere kulturmiljøets omfang, der afgrænses efter standardiserede principper.

Kom i gang med KulturMiljø-metoden

Metodens arbejdsgang

Kommissorium

Fleksibilitet i arbejdsgruppen

Igangsættelse af arbejdet

Kulturmiljøskemaets faglige grundlag

Kom i gang med KulturMiljø-metoden

Den udviklede metode består af tre faser, hvor hvert kulturmiljø forundersøges, besigtiges, vurderes, udpeges og afgrænses. Til metoden er der udarbejdet et kulturmiljøskema til brug for arbejdet med det enkelte miljø. I denne beskrivelse og i skemaet indgår de tre faser i arbejdet i kronologisk rækkefølge.

Når kulturmiljøet er udpeget og afgrænset, kan skemaets oplysninger implementeres i kommuneplanen.

De enkelte faser kan illustreres således:

Metodens arbejdsgang

Arbejdet med udpegning af kulturmiljøer i en kommune fordrer tildeling af ressourcer, planlægning af processen og politisk legitimering. Den politiske og ledelsesmæssige opbakning er forudsætningen for at igangsætte arbejdet. Optimalt planlægges et samarbejde mellem fagligheder inden for kulturhistorie, arkitektur og planlægning. Der kan udarbejdes et kommissorium og oprettes en projektgruppe, der sammensættes fx i et samarbejde med det lokale museum eller en kulturhistoriker og med brug af de relevante fagligheder fra kommunen. Projektforløbet, deadlines og succeskriterier tilrettelægges realistisk i udførelsen af opgaven.

Der udarbejdes en tidsplan, som godkendes på lederniveau i kommunen og på museet. I tidsplanen opstilles perioderne for udførelsen af de forskellige faser, og det besluttes, hvor mange steder man vil besigtige. Antallet af arbejdsressourcer og hvem, der deltager i de enkelte faser, indføres i tidsplanen.

Det anbefales at sætte ekstra tid af til de eventuelle kulturmiljøer, man forud for planlægningen ikke har haft kendskab til, men som man kan opdage under besigtigelserne i kommunen. Tidsplanen justeres undervejs og rummer også mødeaktivitet, hvor delmål og resultater løbende vurderes og godkendes.

Link til download af kulturmiljøskema
www.kulturmiljø-metoden.dk

B. Feltarbejde | 1. Topografisk analyse

Natur- og kulturskabt topografi:
Elementer og mønstre
Anslagsmæssigt som mønstre, akse, akseinddel, grænser, infrastruktur og tekniske anlæg (broer, jernbaner, vassæled). Placering i forhold til ressourcetilgængelighed.

2. Kulturhistorisk analyse

Byrums-, vej- og mønstrestruktur*
De kulturhistoriske spor: markører og spor, gadeforløb, byggelejer, gennemstrømning, vejbelægnings. Bystruktur med borte og pladens placering, der viser en oprindelig funktion og en historisk udvikling.

3. Arkitektonisk visuel og rumlig analyse

4. Kulturmiljøets bærende fortælling og bevaringsværdier

5. Fysisk planlægning – sårbarhed og udviklingsmuligheder

C. Konklusion* | 1. Vurdering af miljøet – prioriteringskriterier

Unikt / Sjældent	Sammenhæng med naturgrundlaget	Identifikationsværdi
Bevaringsværdi – funktion	Repræsentativitet	Homogenitet
Egnespecifitet	Historisk kildeværdi	Diversitet
Oplevelsesværdi	Estetisk værdi	Fortællingsværdi
Setværdi		Autentisk

2. Kulturhistorisk beskrivelse

Kulturmiljøets bærende fortælling og bevaringsværdier
Bør og boligvarmer samt anlæg i midtatlanten og til dag, samt forhistorisk: fx anlejer, vildevarer, kærler, hoved- og hovedvej, skovland, indvandringsanlæg, hørne- og ledetænder, kirkeby, klostret, landsby, marklandsby, offentlige institutioner, planlægning, reaktion, eksplosion, stationær, udstillingsanlæg, turistdestinationer, jule- og fangstområder, industrianlæg, militære anlæg, forhistorisk etc.

Sjældent / Repræsentativ	National	Regional	Lokal
Præsentativ			
Høj			
Middel			
Lav			

Udpegning til kulturmiljø

Ja	Nej	Overvej

3. Anbefalinger til fremtidig planlægning

Restaurering eller omdannelse af bygninger og bebyggede strukturer

Kommuneplanlægning/Lokalplanlægning

Fremtidig til ejere/borgere/turister/erhvervsliv

Offentlig adgang

Andre anbefalinger

Mål og bevar for tiltag

4. Afgrænsning af kulturmiljøet

Kulturmiljøtype(s)
Bør og boligvarmer samt anlæg i midtatlanten og til dag, samt forhistorisk: fx anlejer, vildevarer, kærler, hoved- og hovedvej, skovland, indvandringsanlæg, hørne- og ledetænder, kirkeby, klostret, landsby, marklandsby, offentlige institutioner, planlægning, reaktion, eksplosion, stationær, udstillingsanlæg, turistdestinationer, jule- og fangstområder, industrianlæg, militære anlæg, forhistorisk etc.

Afgrænsningsprincip og redskaber, valg:

1. Afgrænsning af kulturmiljøet med omgivelser, dvs. administrativ afgrænsning efter ejerlav og/eller markører. Fx landsby, hoved- og hovedvej, skovland, indvandringsanlæg, hørne- og ledetænder, kirkeby, klostret, landsby, marklandsby, offentlige institutioner, planlægning, reaktion, eksplosion, stationær, udstillingsanlæg, turistdestinationer, jule- og fangstområder, industrianlæg, militære anlæg, forhistorisk etc.

2. Afgrænsning af kulturmiljøet uden omgivelser, efter funktion/brug, dvs. fast afgrænsning. Fx anlejer, vildevarer, kærler, hoved- og hovedvej, skovland, indvandringsanlæg, hørne- og ledetænder, kirkeby, klostret, landsby, marklandsby, offentlige institutioner, planlægning, reaktion, eksplosion, stationær, udstillingsanlæg, turistdestinationer, jule- og fangstområder, industrianlæg, militære anlæg, forhistorisk etc.

(Et kulturmiljø kan rumme flere fortællinger og derfor være afgrænset både med og uden omgivelser)

3. Står redskaber til afgrænsning. Vurder og vælg efter besigtigelse, og ud fra kort og foto.

Afgrænsningsprincip – Sæt et eller to kryds:

1. Kulturmiljø med omgivelser
Administrativ afgrænsning

2. Kulturmiljø uden omgivelser
Funktion/fast afgrænsning

3. Redskaber til afgrænsning – Sæt kryds:

Topografi – kultur- eller naturrelateret, kote og landskabslinje

Bybyggestruktur

Retningslinjer fra kommunen, fx kommunegrense, strømlinje, etc.

Ind- og udlig, væsentlige for oplevelsen og bevaringen af miljøet inde- og udfor

Barriere, fysiske elementer som anvendes til begrænsning af et miljøes omfang

Bufferzone, arter, antal meter, se vedhæftede skema/redskaber

Bufferzone og udvalgt afgrænsning	Bygnings	Åbent land
Ind- og udlig, udgifter	0-50 meter	0-200 meter
Bybyggestruktur	0-20 meter	0-100 meter

Endelig afgrænsning på kort
Endelig afgrænsning af kulturmiljøet tegnes ind på et kort. Vedlæg kortet.

Beskrivelse af kulturmiljøets afgrænsning
Beskriv kulturmiljøets afgrænsning på kortet ud fra værdierne, vedhæftede, værdier, og beskriv de redskaber der er anvendt til yderligere afgrænsning. fx barriere, udlig og bufferzone, etc.

Kort over det afgrænsede kulturmiljø

Kort med kameravideo og fotonummer

Fotoliste med nummer og motiv

Overblik over kildemateriale

Link til download af kulturmiljøskema www.kulturmiljø-metoden.dk

Kommissorium

Det anbefales, at der udarbejdes et kommissorium for det fælles kulturmiljøprojekt. I dette beskrives formål, delmål, deltagere, projektorganisering, styregruppe samt tidsplan med deadlines. Tidsplanerne og mål opdateres løbende for at sikre projektets fremdrift.

Fleksibilitet i arbejdsgruppen

Når man igangsætter en større kulturmiljøregistrering og -udpegning i en kommune, tilrådes det, at der i de første besigtigelser deltager flere personer både fra kommune og museum, så der skabes en fælles arbejdsform, praksis og et medejerskab til, hvordan det gøres. Herved udbredes kendskabet til arbejdsmetoden, og man opnår en fleksibilitet i forhold til brug af mandskabsressourcer. Vælger man at arbejde med et mindre antal miljøer i en kommune, tilrådes det så vidt muligt at vælge miljøer, der ligger inden for det samme tema i samme arbejdsangang, fx andelsbyer eller andre typer landsbyer såsom kirkebyer, stationsbyer med videre, da dette giver et godt grundlag for en efterfølgende sammenligning og prioritering af de besigtigede kulturmiljøer. Efterfølgende kan man udvælge grupper af andre typer kulturmiljøer, som kan vurderes i forhold til hinanden.

Igangsættelse af arbejdet

Til KulturMiljø-metoden er der udviklet et kulturmiljøskema (se bilag), som udfyldes for hvert kulturmiljø. Kulturmiljøskemaet består af tre overordnede afsnit, som rummer de kronologiske faser i udpegningen af et kulturmiljø:

A. Forundersøgelse

B. Feltarbejde – analyse, registrering og foreløbig afgrænsning

C. Konklusion – vurdering, værdisætning, udpegning og afgrænsning.

Kulturmiljøskemaets faglige grundlag

I KulturMiljø-metoden er den tværfaglige tilgang implementeret i arbejdsprocessen og indgår som elementer i det udviklede kulturmiljøskema.

Inspirationen til det metodiske grundlag for kulturmiljøskemaet er brug af dele af SAVE- og KIP-metoderne. Vi har udvalgt de elementer i metoderne, som kunne anvendes i en brugbar kombination, således at både kulturhistorie, arkitektur og planlægning blev imødekommet i arbejdet med at udpege kulturmiljøer til kommuneplanen. Dermed er kulturmiljø-skemaet en overordnet sammenfletning af de dele af hhv. SAVE- og KIP-metoderne, som vi har vurderet var brugbare i arbejdet.

SAVE-metoden består oprindeligt af to dele – en analyse af bebyggelsesstruktur og en analyse og værdisætning af den enkelte bygning. I KulturMiljø-metoden har vi taget udgangspunkt i den del af SAVE-metoden, som handler om bebyggede strukturer og har undladt enkeltbygninger, da kulturmiljøer er helheder og ikke enkeltelementer. Registrering af de bebyggede strukturer fra SAVE er således integreret i skemaet sammen med de elementer fra KIP-metoden, der omhandler bevaringsværdier, kulturhistorie og sårbarhed. I KulturMiljø-metodens forundersøgelse indgår KIP-metodens kulturhistoriske baggrundsbeskrivelse. I feltarbejdet indgår prioriteringskriterier og værdisætning, som også er hentet fra KIP-metoden, mens den endelige vurdering til en endelig udpegning og konklusion samt principper for afgrænsning er udviklet til KulturMiljø-metoden.

Undervejs i arbejdet har vi undersøgt hvorvidt væsentlige analyseelementer fra Landskabskaraktermetoden burde indgå i KulturMiljø-metoden, men har konkluderet, at ved sammensmeltningen af de udvalgte dele af SAVE- og KIP-metoden tages der højde for de kulturhistoriske betingede landskabselementer og strukturer i tilknytning til bebyggede strukturer.

Skemaet rummer både en kulturhistorisk og en arkitektonisk tilgang til registrering og analysen af kulturmiljøet, hvor identitet (historie, miljøets DNA) og de fysiske strukturer (arkitektur og planlægning) indgår. Afgrænsningsprincipperne indgår som en del af arbejdsprocessen og er inkluderet i skemaet.

De overordnede principper for afgrænsning tager udgangspunkt i KIP's kulturhistoriske tilgang med udgangspunkt i repræsentative temaer og fortællinger, men samtidig med grundlag i de visuelle fysiske strukturer, dvs. SAVE-tilgangen. Det udviklede afgrænsningsprincip er resultatet af den tværfaglige tilgang, som KulturMiljø-metoden er bygget på, dvs. arkitektur og kulturhistorie med det fælles formål, at udpegningen og afgrænsningen skal kunne bruges i planlægningen, dvs. den bundne opgave, at man skal kunne aftegne kulturmiljøets omfang og grænser på et kort. Tilgangen i skemaet sikrer et fagligt legitimeringsgrundlag for den enkelte udpegning.

Arbejdsprocesserne omkring kulturmiljøer

Fase A. Forundersøgelse

Fase B. Feltarbejde

Fase C. Konklusion

Kulturmiljøets kvaliteter

Analyse af miljøet – prioriteringskriterier

Konklusion omkring kulturmiljøets værdi og udpegning

Afgrænsningen af kulturmiljøet

To principper for afgrænsning

Anbefalinger

Implementering af kulturmiljøet til kommuneplan

Arbejdsfaserne omkring kulturmiljøer

Fase A. Forundersøgelse

Link til download af
kulturmiljøskema
www.kulturmiljø-metoden.dk

I forundersøgelsen indsamles den eksisterende viden om det potentielle kulturmiljøet for at få indblik i dets kulturhistoriske og topografiske forudsætninger. Hvordan er stedet opstået? Hvordan har det udviklet sig? Hvilke historiske og bebyggelsesmæssige spor er registreret? Hvordan og hvorfor er kulturmiljøet opstået? Og hvilken lokal, regional eller national historie er forudsætningen for kulturmiljøets udvikling gennem tiden? Er der tale om en landsby, en andelsby, et bykvarter, et rekreativt område eller et herregårdsmiljø?

kulturmiljøskemaet udfyldes en topografisk beskrivelse, som både omfatter det natur- og det kulturskabte og en kulturhistorisk beskrivelse af hvert kulturmiljø. Den kulturhistoriske beskrivelse omfatter et steds kulturhistoriske forudsætninger og de eventuelle tilbageblevne og bevarede synlige spor fx i form af bygninger og anlæg. Den kulturhistoriske beskrivelse kan med fordel udarbejdes af det lokale museum eller en ekstern kulturhistoriker.

Fase B. Feltarbejde

Den kulturhistoriske beskrivelse – forundersøgelsen – er det vidensgrundlag arbejdsgruppen har med, når de besigtiger et potentielt kulturmiljø. Det er vores påstand, at en helhed kun kan forstås og tolkes som et samlet miljø med det nødvendige kendskab og historiske viden om et sted. Denne baggrundsviden gør det endvidere muligt at vurdere, om miljøet rummer synlige, bærende fortællinger, eller om miljøet er svækket af andre dominerende fortællinger/visuelle strukturer, der slører stedet som en fortælle-mæssig helhed. Besigtigelsen kvalificerer miljøets potentielle fortællinger, der bliver testet i en sammenligning mellem det, man ved, og det man oplever på stedet.

Besigtigelsen foretages af arbejdsgruppen, der alt afhængig af ressourcer kan bestå af to til flere personer. Antallet af personer på besigtigelsen kan minimeres, efterhånden som flere har fået indsigt i processen og derved har opnået en fælles tilgang til arbejdsmetoden. Besigtigelsen er væsentlig for at kunne opleve de aktuelle forhold i miljøet, og iagttagelserne indskrives i kulturmiljøskemaet. Undervejs undersøges og drøftes det, hvorvidt den kulturhistoriske baggrundsbeskrivelse er synlig i miljøet: Er der træk, der indikerer stedets historie? Er der strukturer bevaret? Er der en homogen bebyggelse, og hvilke ind- og udbygninger er væsentlige for at kunne opleve miljøets særkende eller grænser? Er miljøet sårbart over for ændringer – eller er miljøet så forandret, at dets historiske struktur er svækket?

Her kan der tages udgangspunkt i både beskrivelser og historiske og nyere kortmateriale, som kan indikere området/bebyggelsens/strukturernes forandring, synlighed og/eller bevaring gennem tiden.

Undervejs tages der fotos af ind- og udbygninger, karakteristiske elementer og forløb til at understøtte en senere vurdering af stedets eventuelle potentiale som kulturmiljø. Ved at bevæge sig rundt i og uden om miljøet i en gruppe på 2–4 personer opnås også en fælles oplevelse af miljøets karakteristika og miljøets placering i landskabet eller i en bebygget struktur. Et forslag til foreløbig afgrænsning baseret på det set og de visuelle strukturer aftegnes på et kort.

Fase C. Konklusion

I den afsluttende fase tager man stilling til, om miljøet udpeges til et særligt værdifuldt kulturmiljø. I denne fase prioriteres de besøgtede kulturmiljøer i forhold til deres bærende fortællinger set i relation til de aktuelle forhold. De besøgtede miljøer sammenlignes indbyrdes og prioriteres. Er der tale om en helstøbt helhed, der underbygger den bærende fortælling, eller er denne sløret af mange forskellige fortællinger? Og hvilke type(r) fortælling(er) er der tale om?

I Fase C udvælges de helheder, der udpeges til kulturmiljøer på baggrund af prioriteringskriterier og værdisætning og indbyrdes sammenligning. Denne fase rummer en konklusion og en endelig afgrænsning på kort.

Konklusionen udarbejdes på grundlag af det foregående baggrundsmateriale fra forundersøgelse og besigtigelse.

Den endelige udpegning sker således ud fra en samlet vurdering af de landskabelige, historiske og arkitektoniske kvaliteter i miljøet set i forhold til miljøets bærende fortælling, som herefter udgør den faglige begrundelse for det valgte afgrænsningsprincip. I det følgende beskrives de forskellige elementer i konklusionen, der sammenfatter, værdisætter, argumenterer for udpegning og afgrænser kulturmiljøet.

Kulturmiljøets kvaliteter

Fase C er opdelt i forskellige del-konklusioner, og i denne fase sammenfattes den samlede viden om miljøets overordnede kvaliteter, de bærende bevaringsværdier og miljøets sårbarhed. Her tages udgangspunkt i elementer fra SAVE- og KIP-metoden, hvor både de visuelle strukturer og de historiske strukturer ses i sammenhæng. De beskrivelser, man anvender til at formidle stedets sårbarhed, kan anvendes som opmærksomhedsområder, som en „rød lampe“, der gør opmærksom på elementer, der er sårbare over for forandringer. Her beskrives de indgreb, der vil svække stedets kvaliteter, og man kan her påpege særlige områder, der er sårbare over for etablering af nye byudviklingsområder. Temaet sårbarhed er således et emne, der kan formidle, hvad man bør være opmærksom på i forhold til omdannelse og ændringer af strukturer eller enkelt elementer. Også iagttagelser af forfald og ændringer af byggeskik og arkitektur beskrives, da dette kan påvirke et miljøes status og kvaliteter.

**Analyse af miljøet
– prioriteringskriterier**

I den endelige vurdering af kulturmiljøet vil indgå en række kriterier, hvor et miljø kan karakteriseres ud fra et eller flere af disse. Ved at vurdere kulturmiljøet i forhold til disse kriterier kan man sammenligne og værdisætte kulturmiljøer, der repræsenterer de samme typer fortællinger.

Prioriteringskriterierne, der er valgt til metoden, er¹⁶

- **Unikt/sjældent**
Hvis miljøet er det eneste bevarede, eller det eneste af typen i landet
- **Repræsentativt**
Hvis miljøet er repræsentativt som type eller tidsperiode (landsby, industrimiljø, andelsby, stationsby)
- **Egnsspecifikt**
Når miljøet er repræsentativt for et geografisk område, fx i forhold til byggeskik og bystruktur eller placeringen i landskabet
- **Bevaringstilstand og funktion**
Kriteriet forholder sig til, om de historiske strukturer og bygninger samt anlæg er bevaret, samt om det stadig er et levende miljø, dvs. det stadig er i funktion
- **Autenticitet**
Knytter sig til miljøets bevaringstilstand og oprindelige funktion, dvs. når miljøet stadig er i drift
- **Historisk kildeværdi**
Når miljøet rummer historiske synlige elementer og sammenhænge
- **Identitetsværdi**
Kan være af national betydning, fx historiske steder både nationalt, regionalt og lokalt
- **Oplevelsesværdi**
Knytter sig til den umiddelbare oplevelse af et sted – hvor den kulturhistoriske sammenhæng er synlig og kan erkendes uden forudsætninger
- **Fortælleleværdi**
Når et steds kendte historie kan erkendes i miljøet
- **Diversitet**
Når et miljø rummer flere fortællinger og temaer, fx et miljø der både rummer flere typer historiske temaer og funktioner, fx fiskeri og landbrug eller stationsby/kirkeby
- **Homogenitet**
Når der er tale om homogene synlige sammenhænge enten i det fysiske udtryk i bebyggelse eller i en samlende fortælling med homogene elementer der udgør en helhed
- **Sammenhæng til naturgrundlaget**
Når bebyggelsesstruktur og dyrkningssystem er tydeligt som naturgivne forudsætninger, fx ådalsbebyggelse, diger ved Vadehavet, marsklandbrug og lignende
- **Æstetik**
Rummer miljøet umiddelbare æstetiske kvaliteter, som er alment anerkendte? Det kan være helstøbte bevaringsværdige helheder, hvor bystruktur, bebyggelse og landskab tilføjer stedet visuelle kvaliteter.

Prioriteringskriterierne, der indgår i KulturMiljø-metoden til at vurdere et kulturmiljøes samlede status og karakteristika.

Det er ikke antallet af kriterier, der afgør et potentielt kulturmiljøes samlede værdi. I arbejdet med et miljø udvælger man de kriterier, der er relevante for stedet. Hvert miljø vurderes ud fra egne forudsætninger i forhold til den stedlige kulturhistorie, lignende kulturmiljøer i kommunen, i regionen eller i landet med samme karakteristika. Herved opnås en vurdering af miljøets status i kommunen som helhed. Prioriteringskriterierne afkrydses i metodens kulturmiljøeskema i feltet „Vurdering af miljøet“.

Konklusion omkring kulturmiljøets værdi og udpegnig

Når de relevante kriterier, som det enkelte miljø repræsenterer, er udvalgt, vurderes miljøets værdi. I en kort sammenfatning beskrives miljøets bærende værdier herunder den overordnede fortælling, som kulturmiljøet kan tolkes ud fra. Herefter konkluderes det, om miljøet er et værdifuldt kulturmiljø.

Den indsamlede viden og analyse af kulturmiljøet kan nu udmøntes i en værdisætning af kulturmiljøet – en vurdering som afgør kulturmiljøets status i kommuneplanen. Det enkelte miljø vægtes i forhold til dets nationale, regionale og lokale værdi og vurderes på en skala fra høj til mellem og lav værdi, en værdisætning, der er anvendt i KIP-metoden. Værdisætningen giver mulighed for at prioritere mellem de kulturmiljøer, som udpeges til kommuneplanen. Hvis et miljø vurderes til at have lav, lokal værdi kan man vælge, at det ikke udpeges som særligt værdifuldt kulturmiljø. Man kan i den enkelte kommune beslutte hvilke værdier, miljøer skal opnå for at blive udpeget til særligt værdifulde kulturmiljøer. Værdisætningen afgør med andre ord, om kulturmiljøet udpeges eller ej. Når flere miljøer er besigtiget, har man et sammenligningsgrundlag i den afsluttende fase med udpegnig af kulturmiljøer i kommuneplanen.

Et eksempel på hvordan prioritering og værdisætning af kulturmiljøerne kan vægtes i forhold til deres status i kommuneplanens sektorplan.

Sjælden/ Repræsentativ Prioriteret	National	Regional	Lokal
Høj	Udpeg	Udpeg	Udpeg
Middel	Udpeg	Udpeg	Udpeg
Lav	Udpeg	Udpeg	Udpeges ikke

Afgrænsning af kulturmiljøet

KulturMiljø-metodens afgrænsningsprincip tager udgangspunkt i kulturmiljøets overordnede fortælling, der afgør hvilken type afgrænsning, der anvendes.

Der har ikke tidligere eksisteret metoder til en præcis afgrænsning af kulturmiljøer ud fra en faglig metodisk tilgang. KulturMiljø-metoden tilbyder overordnede, ens principper for typologisk afgrænsning samt redskaber til at definere kulturmiljøets grænser på kortet helt ned til det enkelte matrikelskel. Brug af samme typologiske afgrænsningsprincip sikrer, at kulturmiljøernes afgrænsning foretages ud fra samme kriterier og dermed ikke er afhængig af ikke-faglige eller politiske interesser. Ved at anvende overordnede principper for afgrænsning og have yderligere redskaber til afgrænsning efter de lokale forhold opnår man et ens og gennemgående princip, som gælder alle kulturmiljøer i en kommune. Dette sparer tid i arbejdsprocessen og sikrer en faglig legitimering af de enkelte kulturmiljøers afgrænsninger. Hvis afgrænsningen efterfølgende skal ændres, vil det være begrundet i en politisk beslutning.

Tager man udgangspunkt i KIP-metodens 15 typologiske kulturmiljø-kategorier og 94 kulturmiljø-typer er disse i KulturMiljø-metoden destilleret ned til 2 typer grundfortællinger – kulturmiljøer med eller uden landomgivelser, der herefter bliver afgrænset efter 2 overordnede principper.

Det handler grundlæggende om, at det er kulturmiljøets historie og fysiske synlige forudsætninger, der tilsammen afgør kulturmiljøets grænser på kortet: Enten kan der vælges en tæt afgrænsning ud fra en bebyggelsesstruktur, fx når det handler om en stationsby, hvor omgivelserne ikke er forudsætningen for byens opståen, eller en mere omfangsrig afgrænsning der består både af en bebyggelsesstruktur og det omgivende ejerlav, når det fx drejer sig om en landsby med ejerlav.

Ved denne simplificering og forenkling i afgrænsningsprincippet ud fra den bærende fortælling bliver det muligt at afgrænse mange typer kulturmiljøer med samme tilgang via et ens afgrænsningsprincip for alle kulturmiljøer – både i byer og på landet. Denne tilgang til afgrænsning er pragmatisk og brugbar i planlægningen og tilbyder netop at sætte præcise grænser i landskabet helt ned på matrikelniveau. Afgrænsningsprincippet tager således udgangspunkt i en funktionel tilgang

til kulturmiljøer og opfattelsen af disse med udgangspunkt i dele af SAVE- og KIP-metoderne.

Opfattelsen af kulturmiljøet kan blive påvirket af oplevelsen på besigtigelsen pga. årstiden eller vejrliget. For at sikre det højst mulige faglige analysegrundlag anbefales det at supplere registreringen og analysen med fotodokumentation fra feltarbejdet og ortofotos og lignende.

To principper for afgrænsning

Med udgangspunkt i kulturmiljøets bærende fortælling, der manifesterer sig som kulturhistoriske spor og bebyggede strukturer, ses kulturmiljøet som bestående af to dele: En kerne (en bebygget struktur) og eventuelle omgivelser.

De to grundtyper af kulturmiljøer definerer vi således

- Kulturmiljø *med* omgivelser: Typisk åbent land, fx en landsby med ejerlav: Afgrænsningen foregår administrativt efter ejerlav, matrikler, fredningsgrænser, beskyttelsesgrænser etc.
- Kulturmiljø *uden* omgivelser: Typisk by eller anlæg. Her er afgrænsningen tæt og følger funktion og brug og følger oftest en bebyggelsesstruktur/et anlæg.

Valget af afgrænsningsprincip afhænger af, hvilken grundtype kulturmiljøets fortælling og bebyggede struktur bedst passer ind i.

De to grundprincipper for afgrænsning, der tager udgangspunkt i kulturmiljøets fortælling.

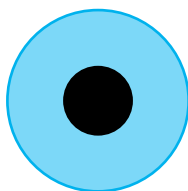
Eksempler på kulturmiljøer med omgivelser, typisk åbent land/landsby

Landsby med ejerlav, hoved- og herregård, husmandskoloni, udskiftningslandsby, kirkeby, herunder kirke med omgivelser, rekreation, offentlig institution med omgivelser, plantage, fortidsminder, ladeplads, udskibningssted, råstofindvinding, skipperby, bebyggelsesplaner med omgivelser, ådals bebyggelse med haver/marker og det omgivende landskab.

Den administrative afgrænsning foretages via:

- Ejerlav
- Matrikler
- Fredningsgrænser. Fredningsgrænser er fx natur- og landskabsfredninger samt fredede fortidsminder
- Beskyttelsesgrænser. Beskyttelsesgrænser, fx sø- og åbeskyttelseslinjer, kirkebyggelinjer og kirkeomgivelser mv.

Der tages udgangspunkt i synlige skel på baggrund af historiske data. I afgrænsningen kan ejerlav og matrikler skæres igennem ved at følge naturlige kanter såsom markskel, hegn, hække og haveanlæg efter en vurdering på stedet og relevant kortmateriale.

Eksempel på administrativ afgrænsning

Kulturmiljø – miljøets bærende kulturhistoriske fortælling og den bebyggede struktur definerer et kulturmiljø, hvor kernen (den bebyggede struktur) (sort) med omgivelser (blå) udgør kulturmiljøet.

Eksempler på kulturmiljøer uden omgivelser, typisk byer/anlæg

Stationsby, andelsby, infrastrukturelt anlæg, bykvarter (etagebyggeri, rækkehusbyggeri, tæt-lav, parcelhuskvarter, villakvarter), voldsted/fæstningsanlæg mv.

Her foretages en tæt afgrænsning efter funktion og brug via:

- Infrastruktur
- Bebyggelsesstruktur
- Anlægsstruktur

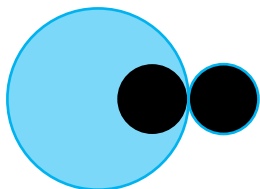
Eksempel på tæt afgrænsning efter funktion og brug

Kulturmiljø – miljøets bærende kulturhistoriske fortælling og arkitektoniske bevaringsværdier er defineret ud fra funktionen, og der hører ikke (naturligt) omgivelser til. Kernen (anlægget, den bebyggede struktur) udgør således kulturmiljøet, der er tæt afgrænset omkring kernen.

Når et miljø rummer flere fortællinger

Et kulturmiljø kan bestå af flere fortællinger, fx en stationsby/landsby eller et herregårdsmiljø/et landsbymiljø, og her må man vælge afgrænsningsprincip ud fra de forskellige kerner og de fysiske strukturer, som indgår i kulturmiljøet. Her kan man anvende én slags afgrænsningsprincip omkring den oprindelige landsby (administrativ afgrænsning) og et andet omkring den senere stationsby

(tæt afgrænsning efter funktion og brug), hvor kulturmiljøet således består af to kerner med to forskellige fortællinger, der er afgrænset separat ud fra deres kulturhistoriske grundlag.

Eksempel på et samlet kulturmiljø der rummer to kerner med to forskellige fortællinger, og hermed også med to afgrænsningsprincipper.

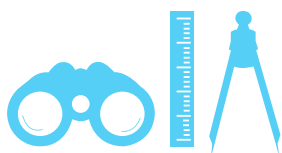
Om landsbyen vælges en administrativ afgrænsning med ejerlav – og omkring stationsbyen en tæt afgrænsning omkring kernen, stationsbyens infrastruktur og bebyggelsesstruktur.

Redskaber til yderligere afgrænsning

Når man har valgt hovedprincippet for afgrænsningen – en administrativ eller tæt afgrænsning – så har man ofte brug for yderligere redskaber til en mere detaljeret afgrænsning efter de lokale forhold. Til dette er der udviklet en værktøjskasse med redskaber til yderligere afgrænsning både for at kunne udvide og indskrænke kulturmiljøet efter de aktuelle fysiske forhold og de visuelle elementer, der gør sig gældende i miljøet. Afgrænsningen skal kunne legitimeres i den enkelte kommune og over for de berørte borgere. Formålet med redskaberne til finjustering er derfor at sikre, at afgrænsningen kan tilpasses de lokale forhold, landskabet omkring kulturmiljøet og sikring af fx ind- og udvig.

Værktøjskassen tilbyder seks forskellige redskaber til hhv. beskæring eller udvidelse af kulturmiljøet alt afhængig af stedet, dets placering og analysen af kulturmiljøet ved besigtigelsen. Med udgangspunkt i topografien, herunder stedets naturlige grænser som fx en skov, bebyggelsesstruktur, de overordnede retningslinjer i kommuneplanen, ind- og udvig, fysiske barrierer samt muligheden for at anvende bufferzoner i afgrænsningen, kan man sikre, at kulturmiljøets afgrænsning er tilpasset de aktuelle forhold, og man opnår samtidig en ensartet tilgang til at indskrænke eller udvide et kulturmiljøes udbredelse. Samtidig sikrer man vigtige ind- og udvig via friholdte sigtelinjer eller via bufferzoner.

Redskaber til afgrænsning

- **Topografi**
Kultur- eller naturskabt, kote og landskabstype. Topografien kan anvendes til at definere et kulturmiljøes grænser i fx en ådal, hvor man kan medtage bebyggelse i en bestemt kote samt det, der ligger under denne kote. På denne måde kan det omliggende landskab bruges til at definere grænser. Her kan naturlige kanter også anvendes til afgrænsning, som fx skov eller levende hegn. Topografisk afgrænsning er brugbar når fx bebyggelsesstrukturen/fortællingen er tæt knyttet til koter eller landskabets udtryk og struktur.
- **Bebyggelsesstruktur og dens karakter**
Kan definere en tæt afgrænsning i fx en landsby eller en større by. Brug af strukturen som afgrænsningselement er anvendelig, når et kulturmiljø består af en del af en større helhed (fx et kvarter eller et område i en by), og man

kun ønsker at afgrænse kulturmiljøet til den del, der vedrører kulturmiljøets bærende fortælling.

- **Retningslinjer fra kommuneplanen**

Anvendes fx ved kirkeomgivelser, strandbeskyttelse, fredede fortidsminder og jorddiger etc. Også som tilføjelse til en valgt tæt afgrænsning efter funktion og brug. Retningslinjer fra kommuneplanen indgår i afgrænsningen.

- **Ind- og udkig**

Er væsentlige for at kunne opfatte et kulturmiljø både indefra og udefra. Disse ind- og udkig kan være vigtige at bevare og kan beskyttes ved at indgå i afgrænsningen af kulturmiljøet

- **Barrierer**

Er fysiske barrierer, som slører oplevelsen af et helt kulturmiljø. Disse kan i afgrænsningen af miljøet begrænse og formindske dets areal. Fysiske barrierer kan være en hævet jernbanelinje, en motorvej eller et industrikvarter, som skærer sig igennem dele af kulturmiljøet, og som ikke hører med i kulturmiljøets bærende kulturhistoriske fortælling. Ved at anvende begrebet fysiske barrierer som beskæringsmulighed skærpes også forståelsen for udpegningen af resten af kulturmiljøet, som herved lettere kan legitimeres som en udpeget helhed

- **Bufferzoner**

Anvendes til beskyttelse af kulturmiljøets nære omgivelser ved sikring af landområde uden for en bebygget struktur. Bufferzoner er især et relevant afgrænsningsredskab, når der vælges en afgrænsningstype, der går helt tæt på kernen/en bebyggelsesstruktur, hvor man ønsker at sikre friholdte områder omkring kulturmiljøet. Ved en tæt afgrænsning af et kulturmiljø *uden* omgivelser kan en bufferzone anvendes alt efter, om det er ønsket at sikre kig og udsigt eller beskytte et sårbart kulturmiljø for yderligere bebyggelse eller anlæg. Der kan vælges forskellige bufferzone- afstande afhængigt af, om afgrænsningen sker i et bymiljø eller i åbent land.

Vejledende kan man tage udgangspunkt i følgende bufferzoner:

Bufferzoner og udstrækning i
hvv. bymiljøer og i det åbne land.

Bufferzone og udstrækning	Bymiljø	Åbent land
Ind- og udkig, udsigter	0–50 meter	0–200 meter
Bebyggelsesstruktur	0–20 meter	0–100 meter

En bufferzone skærer sig igennem landskabet uden hensyn til naturlige afgrænsninger, med mindre en fysisk barriere afskærer bufferzonens udbredelse. Generelt kan der ske en tilretning af afgrænsningen via en vurdering på stedet. Det kan være et hegnsforløb, skel, vejforløb, vandløb, en kystlinje, en ejerlavsgrense, en bebyggelsesstruktur eller andet, som det vil være naturligt at lade bufferzonen følge.

Værktøjskasse med redskaber til detaljeret afgrænsning

Når afgrænsningsprincip og eventuelle redskaber til yderligere afgrænsning er valgt, og kulturmiljøet er fysisk indtegnet på kort, indskrives begrundelsen for afgrænsningen i skemaet. Dette skal sikre en legitimering af valget af afgrænsning til planlægningen. Muligheden for at kombinere de to overordnede afgrænsningsprincipper med udvalgte værktøjer giver fleksible valgmuligheder i forhold til den endelige afgrænsning, således at afgrænsningen kan anvendes til alle typer kulturmiljøer i hele landet ud fra faglige vurderinger og det lokale udgangspunkt.

Anbefalinger

Når kulturmiljøet er udpeget og afgrænset, beskrives de anbefalinger, der foreslås til fremtidige tiltag og planlægning. Er der behov for lokalplanlægning for miljøet? Hvilke virkemidler, mål og behov for tiltag er registreret under arbejdet med kulturmiljøet? Anbefalingerne tager udgangspunkt i de fysiske kvaliteter og kulturmiljøets bærende fortælling, som er udpeget i analysen og konklusionen om kulturmiljøets værdi. Anbefalingerne kan anvendes som et redskab og en huskeliste over det, der kan gøres, og som foreslås for at sikre kulturmiljøets kvaliteter i fremtiden, men kan også rumme anbefalinger til fremtidig planlægning: Hvor er der potentiale for eventuel udvikling – og hvordan bør denne eventuelt indpasses i kulturmiljøet? Herved indgår anbefalingerne til det enkelte kulturmiljø som en del af grundlaget for kommunens strategiske planlægning.

Implementering af kulturmiljøet til kommuneplan

De udpegede kulturmiljøer skal herefter implementeres i kommuneplanen. I samarbejde med planafdelingen i kommunen overføres kortmateriale og tekster digitalt i kommunens webGIS, og udpegningerne skal gennem en politisk godkendelse. Der skal endvidere tages stilling til, om disse data skal udarbejdes som et projekt, en udviklingsplan, en sektorplan eller som et bilag til kommuneplanen.

For at sikre medejerskab blandt kommunens medarbejdere til udpegningen af kulturmiljøer til kommuneplanen anbefales det at formidle principper og konsekvenser for udpegningen af miljøerne samt formidle kulturmiljøernes særstatus og bevaringsværdier i kommunen. Via udpegningen og beskrivelsen af kommunens kulturmiljøer har kommunen et stort datamateriale og vidensgrundlag, som kan anvendes til fremtidig planlægning med de bevaringsværdige kulturmiljøer i kommuneplanen.

Eksempler på afgrænsninger af kulturmiljøer

Kulturmiljø *med* omgivelser – administrativ afgrænsning

Kulturmiljøer *uden* omgivelser – tæt afgrænsning efter funktion

Litteratur

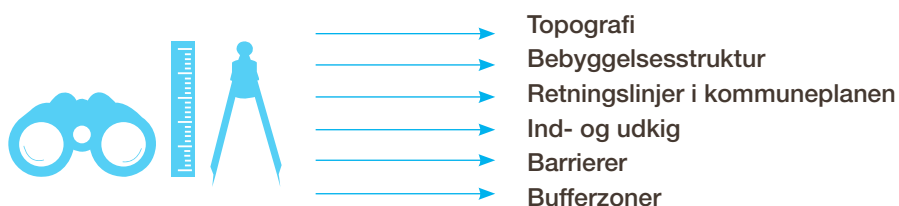
Noter

Eksempler på afgrænsninger af kulturmiljøer

I det følgende er der vist eksempler på, hvordan KulturMiljø-metodens to afgrænsningsprincipper kan anvendes på forskellige kulturmiljøtyper. Vi definerer kulturmiljøet som en kerne med omgivelser. De to afgrænsningsprincipper er

- Administrativ afgrænsning – kulturmiljø *med* omgivelser
- Funktion/brug – tæt afgrænsning – kulturmiljø *uden* omgivelser.

Valget af afgrænsningsprincip afhænger af kulturmiljøtypen, dvs. kulturmiljøets bærende fortælling. Når kulturmiljøtype og overordnet afgrænsningsprincip er valgt, foretages afgrænsningen ud fra de synlige bebyggede strukturer og miljøets omgivelser. Her kan anvendes en række supplerende *redskaber* med udgangspunkt i de lokale forhold til den endelige fysiske arealafgrænsning på kortet.

**Kulturmiljø
med omgivelser
– administrativ
afgrænsning**

Den administrative afgrænsning anvendes til kulturmiljøer på landet, fx landsbyer. Her tager afgrænsningen udgangspunkt i kulturmiljøets kerne med dens omgivelser, da en landsby som struktur rummer både en bebygget struktur og et tilhørende ejerlav som landsbyens eksistensgrundlag. Den bærende fortælling definerer således kulturmiljøets afgrænsning. Den administrative afgrænsning kan foretages ud fra bl.a. ejerlav og matrikler. Den administrative afgrænsning vælges også ud fra de lokale forhold, både via besigtigelse og via gis-kort. Herefter kan der foretages en supplerende afgrænsning ved eksempelvis redskabet ind- og udkgig.

**Kulturmiljøer uden
omgivelser – tæt
afgrænsning efter
funktion**

En planlagt bebyggelse kan rumme en bærende fortælling uden (landlige) omgivelser, hvor omgivelserne ikke har historisk betydning for forståelsen af helheden og fortællingen. En tæt afgrænsning tager udgangspunkt i funktionen/fortællingen i kulturmiljøets kerne, som er den bebyggede struktur og infrastrukturen. Det kan være en planlagt afgrænset bebyggelse som fx en stationsby. En tæt afgrænsning foretages ud fra den bebyggedes strukturs matrikler. Tæt afgrænsning af en bebygget struktur kan anvendes både med og uden supplerende afgrænsningsredskaber.

**Lille Darum
– et kulturmiljø med
omgivelser**

Lille Darum afgrænses med en administrativ afgrænsning, da det er et kulturmiljø *med* omgivelser. På ortofotoet ses markeringen af afgrænsningen af landsbyen Lille Darum i Esbjerg Kommune. Landsbyens bebyggede struktur med haver er markeret som kulturmiljøets kerne, og markerne er markeret som omgivelserne. Sammen udgør de det samlede kulturmiljø. Afgrænsningen tager udgangspunkt i både ejerlav og matrikler. Samtidig bevares ind- og udkig fra kernen via den valgte afgrænsning.

**Jedsted og Vilslev
– to kulturmiljøer i ét**

Et kulturmiljø kan bestå af to landsbyer – her vises Jedsted og Vilslev som et eksempel. Når man vælger at slå flere landsbyer sammen til et samlet miljø kan man tage udgangspunkt i princippet om åbent land/landsby og vælge en administrativ afgrænsning med udgangspunkt i ejerlav og i bebyggelsesstrukturer.

I eksemplet kulturmiljøet for Jedsted og Vilslev er der i afgrænsningen medtaget barrierer i form af veje og jernbane.

På ortofotoet ses de to landsbyers bebyggede strukturer som kulturmiljøets to kerner med tilhørende haver. Samtidig er sikring af ind- og udgang fra kernen medtaget i afgrænsningen. Omgivelserne består af de to landsbyers ejerlav, som afgrænses mod nordøst af to veje og en jernbane.

Finnebyen i Esbjerg
– tæt afgrænsning

Finnebyen i Esbjerg er et eksempel på en planlagt bebyggelse, der derfor kan afgrænses tæt efter den oprindelige plan. Der er tale om et kulturmiljø *uden* omgivelser med en tæt afgrænsning efter brug /funktion.

Finnebyen i Esbjerg grænser tæt op ad de øvrige kvarterer omkring bebyggelsen, og afgrænsningen af kulturmiljøet sker efter den planlagte bebyggelse med grønning og vejstrukturer. Der anvendes hverken buffer eller ind- og udkig, og kulturmiljøets afgrænsning følger lokalplanens afgrænsning.

Kammerslusen – et kulturmiljø i åbent land. Tæt afgrænsning og bufferzone

Et sluse- eller digeanlæg defineres som en fortælling uden omgivelser. Derfor afgrænses anlægget tæt. Dog kan landskabet og de lokale forhold betinge, at det centrale anlæg omkranses af en bufferzone, der sikrer og markerer ind- og udkig. Den ydre bufferzone markerer miljøets afgrænsning, mens anlægget og bebyggelsen er miljøets kerne.

Kammerslusen, et sluseanlæg med hyttekoloni, ved Ribe er eksempel på et kulturmiljø, hvor der sker en tæt afgrænsning efter funktion/brug med tilføjelse af en bufferzone.

Kulturmiljøets tema/fortælling er et anlæg med bebyggelse – sluse, dige, hyttekoloni. På ortofotoet ses kulturmiljøets kerne, der afgrænses tæt efter funktion og brug (se markering), og den ydre grænse, der udgøres af en bufferzone. Selv om miljøet ikke er truet af yderligere bebyggelse, markerer den ydre bufferzone miljøets vigtige ind- og udkig.

Gørding Stations- og**Kirkeby**

– ét kulturmiljø

– to kerner

– to typer afgrænsninger

Et kulturmiljø kan rumme flere fortællinger og hermed flere kerner med bebyggede strukturer, som fysisk hænger sammen. Kulturmiljøet afgrænses ud fra kernerne fortællinger, og når disse er forskellige, anvendes to forskellige overordnede principper, hvor hver kerne har sit eget afgrænsningsprincip. Det vil sige, der anvendes både en administrativ og tæt afgrænsning.

Gørding Stations- og Kirkeby er et eksempel på dette. Her er der tale om et ældre kulturmiljø *med* omgivelser, Kirkebyen, og et yngre kulturmiljø *uden* omgivelser, nemlig Stationsbyen. Når disse to bydele udgør ét kulturmiljø, følger afgrænsningen de to fortællingers forskellige forudsætninger. Her anvendes derfor en administrativ afgrænsning til Kirkebyen, således at omgivelserne medtages, hvorimod Stationsbyen afgrænses tæt efter funktion/brug.

Gørding Stations- og Kirkeby er et eksempel på et kulturmiljø med flere fortællinger, nemlig fortællingerne om de to byer, der er vokset sammen. På ortofotoet ses, hvordan de to kerner – Kirkebyen med omgivelser mod nord er afgrænset efter et administrativt princip, hvorimod der omkring bebyggelsesstrukturen i den oprindelige stationsby er foretaget en tæt afgrænsning efter funktion/brug. Det samlede kulturmiljø rummer således to kerner – men med forskellig afgrænsning mod nord og syd.

Litteratur

- Carlberg, Nicolai og Møller Christensen, Søren (red) 2002: *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis*. Københavns Universitet.
- Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1999: *Kulturhistorien i planlægningen, Udpegning af værdifulde kulturmiljøer i regionalplanlægningen*. Planloven, kapitel 4, §11a, stk. 15.
- Skov- og Naturstyrelsen, 1997: *De kulturhistoriske interesser i landskabet*.
- Skov- og Naturstyrelsen, 1997: *Kulturhistorisk inddeling af landskabet*.
- Steward, Julian H. 1973 (1955): *Theory of Culture Change. The Methodology of Multilinear Evolution*.

Noter

- 1 *Planloven*, kapitel 4, §11a, stk. 15 om kulturmiljøer i kommuneplanen.
- 2 Jf. udgivelserne: *De kulturhistoriske interesser i landskabet 1997*, *Kulturhistorisk inddeling af landskabet 1999* og *Udpegning af værdifulde kulturmiljøer i regionplanlægningen 1999*.
- 3 *Planloven*, kapitel 4, §11a, stk. 15 om kulturmiljøer i kommuneplanen.
- 4 Eske Wohlfart, *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis* s. 31.
- 5 Eske Wohlfart, *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis* s. 36.
- 6 Eske Wohlfart, *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis* s. 31.
- 7 Erland Porsmose, *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis* s. 54.
- 8 Erland Porsmose, *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis* s. 55.
- 9 *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis*, s. 78.
- 10 *Kulturhistorien i planlægningen. Udpegning af værdifulde kulturmiljøer i regionplanlægningen*. Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1999, s. 7.
- 11 *Planloven*, kapitel 4, §11a, stk. 15 om kulturmiljøer i kommuneplanen.
Jf. KIP-metodens prioriteringskriterier og opdeling i national, regional og lokal betydning.
- 12 Erland Porsmose, *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis* s. 55.
- 13 Steward, Julian H. 1973 (1955): *Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution*. Refereret fra artikel af Eske Wohlfahrt, *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis*.
- 14 Eske Wohlfart, *Kulturmiljø – mellem forskning og politisk praksis* s. 28.
- 15 Kriterierne er hentet fra KIP-metodens prioriteringskriterier.

KulturMiljø-metoden

Udpegning af kulturmiljøer er et strategisk redskab i planlægningen. KulturMiljø-metoden er udviklet til at udpege kulturmiljøer til kommuneplanen ud fra en tværfaglig tilgang, hvor både arkitektur, kulturhistorie og planlægning indgår. Grundlaget for KulturMiljø-metoden beskrives – og det formidles, hvordan man i praksis kommer i gang med metodens tre faser fra forberedelse til endelig udpegning. I metoden er der udviklet principper for den nødvendige afgrænsning af det enkelte kulturmiljø således at miljøet kan implementeres i planlægningen.

